

УДК 347.763

І.П. Голенко

**ПАСАЖИР ЯК СТОРОНА ДОГОВОРУ
ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ
АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ**

У статті досліджується правове положення пасажирів як сторони договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом. На підставі юридичного і семантичного аналізу поняття "пасажир" пропонується його наукова дефініція а також визначення терміну "пасажир із спеціальним правовим положенням".

Ключові слова: *сторона договору, правове положення, пасажир, пасажир із спеціальним правовим положенням.*

В статье исследуется правовое положение пассажира как стороны договора перевозки пассажиров автомобильным транспортом. На основании юридического и семантического анализа понятия "пассажир" предлагается его научная дефиниция а также определение термина "пассажир со специальным правовым положением".

Ключевые слова: *сторона договора, правовое положение, пассажир, пассажир со специальным правовым положением.*

The legal status of the passenger as the party to the agreement on the carriage of passengers by road has been studied by the author of the article. On the basis of the legal and semantic analysis of the concept of "passenger" its scientific definition has been proposed and the term of "passenger with special legal status" has been defined.

Key words: *party to the agreement, legal status, passenger, passenger with special legal status.*

Дослідження договірної основи врегулювання перевезення пасажирів автомобільним транспортом неможливе без з'ясування специфіки правового становища сторін такого договору: а) загального; б) спеціального (пільговик, людина з особливими потребами тощо).

Згідно зі ст. 910 ЦК України сторонами договору перевезення пасажирів та багажу є перевізник і пасажир. Проте значення терміна "пасажир" не розкривається в положеннях цього нормативно-правового акта, що не є дивним, адже ЦК України призначений для правової регламентації лише основних принципів і правил галузі приватного права. Здебільше деталізуються ці правовідносини актами спеціального законодавства. Так, термін "автомобільний перевізник" визначено в ч. 1 ст. 29 Закону України "Про автомобільний

транспорт"¹. Однак у положеннях наведеного закону, так само як і в Законі України "Про транспорт"², поняття "пасажир" не тлумачиться.

Само по собі примітно, що дефініцію "пасажир" визначено в підзаконних нормативно-правових актах. Відповідно до пп. 12 п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Правил надання послуг пасажирським автомобільним транспортом" від 18.02.1997 р. № 176³, пасажиром є особа, якій надається послуга з перевезення транспортним засобом та яка не бере участі в керуванні ним. Схожий підхід простежується у Правилах дорожнього руху, що затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306⁴. Аналіз наведеного визначення свідчить про його загальний характер. Це пояснюється тим, що: по-перше, незрозуміло, про яку саме особу йдеться, по-друге, не визначаються підстави таких перевезень, що на практиці негативно впливає на забезпечення суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів пасажирів та їх захист. Особливо це стосується автомобільного транспорту у випадках невчасного перевезення пасажирів, незабезпечення тарифної політики (перевезення на таксі), хамства з боку персоналу перевізника (куріння в салоні автобуса тощо).

Привертає увагу та обставина, що автори останніх редакцій проєктів нормативно-правових актів щодо внесення змін до "автомобільного" транспортного законодавства у зв'язку з упорядкуванням міжнародних автомобільних перевезень⁵ надалі нехтують визначенням

---

¹ Див.: Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. № 2344 - III станом на 05.07.2011 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2344-14>

² Див.: Про транспорт : Закон України від 10.10.94 р. № 232/ 94 - ВР станом на 19.10.2010 р. // [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=232%2F94-%E2%F0>

³ Див.: Про затвердження Правил надання послуг пасажирським автомобільним транспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 176 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=176-97-%EF>

⁴ Див.: Про правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>

⁵ Див.: Про внесення змін до Закону України "Про автомобільний транспорт" : проєкт Закону України від 28.01.2011 р. № 8029 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=39505

поняття "пасажир". Уважаємо, що такий стан нормативного забезпечення понятійного апарату при регулюванні відносин щодо перевезень пасажирів може ускладнити з'ясування не тільки значення поняття "пасажир" як сторони відповідних договірних відносин, але й правового становища цього учасника цивільних правовідносин узагалі. На аксіоматичному рівні ми виходимо з того, що він є основним у таких перевезеннях і його правове становище повинне бути визначене чітко та всебічно.

Правові питання щодо визначення сторін у складі договорів з надання послуг є традиційним для комплексних досліджень з цивілістики. Зокрема, аспекти суб'єктного складу було розглянуто в межах робіт щодо договорів про надання правових послуг¹, з надання посередницьких послуг² та ін. Водночас аналіз цивілістичних³ і суміжно-

---

¹ Див.: Богославець В.М. Договори про надання правових послуг : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника / Володимир Мирославович Богославець. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 102 – 122.

² Див.: Васильєва В.А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Валентина Антонівна Васильєва. – К., 2006. – С. 6.

³ Див.: Самойленко Г.В. Договір перевезення вантажів у внутрішньому водному сполученні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Національний університет внутрішніх справ / Георгій Валерійович Самойленко. – Х., 2003. – 20 с. ; Свистун Л.Я. Договори перевезення вантажів автомобільним транспортом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Інститут держави і права ім. В.М. Корешького, НАН України / Лариса Яківна Свистун. – К., 2005. – 18 с.; Стрельцова Є.Д. Договір морського перевезення вантажу (порівняльний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Національний університет внутрішніх справ / Євдокія Джонівна Стрельцова. – Одеса, 2002. – 16 с.; Безлюдько І.О. Договір перевезення вантажу повітряним транспортом за цивільним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Ірина Олександрівна Безлюдько. – К., 2005. – 18 с. та ін.

галузевих розробок¹ з тематики транспортних перевезень свідчить про їх спрямованість на дослідження перевезень вантажів. Виняток становлять положення роботи щодо цивільно-правового регулювання перевезень таксі² та окремі зарубіжні дослідження, проведені на дисертаційному рівні³. Звідси видається, що в національній правовій доктрині термін "пасажир" наразі є недостатньо дослідженим. Тож метою цієї статті є визначення поняття пасажирів як сторони договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом.

Сучасне транспортне законодавство, що спрямоване на регулювання відносин щодо перевезень пасажирів і вантажів іншими видами транспорту, містить більш комплексні підходи до розуміння розгляданого терміна. Так, за положеннями п. 1.7 Наказу Міністерства транспорту та зв'язку України "Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України" від 27.12.2006 р. № 1196⁴ пасажиром є фізична особа, яка перевозиться залізничним транспортом на підставі проїз-

---

¹ Див.: Булгакова І.В. Правове регулювання перевезення вантажів залізничним транспортом в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. "Господарське право; господарсько-процесуальне право", Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Ірина Валеріївна Булгакова. - К., 2003. - С. 55 - 63; Клепикова О.В. Правове регулювання перевезень вантажів морським транспортом : ариф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. "Господарське право; господарсько-процесуальне право", Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Ольга Вікторівна Клепикова. - К., 2003. - С. 4.

² Див.: Нечипуренко О.М. Цивільно-правове регулювання перевезень таксі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Одеська національна юридична академія / Олександр Михайлович Нечипуренко. - Одеса, 2008. - С. 87 - 95.

³ Див.: Хейтгова С.Е. Правовое регулирование перевозки пассажиров автомобильным транспортом : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 - гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Светлана Егоровна Хейтгова. - Ростов-на-Дону, 2007. - 196 с.; Гуржей С.Ю. Перевозка пассажиров городского общественным транспортом : дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 - гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Уральская государственная юридическая академия / Сергей Юрьевич Гуржей. - М., 2007. [Электронный ресурс] М. : РГБ, 2007. (Из фондов российской государственной библиотеки) - Режим доступа к документу : <http://diss.rsl.ru/diss/07/0722/070722031.pdf>

⁴ Див.: Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.12.2006 р. № 1196 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE13577.html

ного документа, у тому числі електронного, або є членом організованої групи осіб, яка проїздить на підставі групового проїзного документа. Ці особи вважаються пасажиром з моменту прибуття на вокзал для здійснення поїздки (чи пересадки на інший поїзд) до моменту завершення поїздки. Термін "пасажир" застосовується також до осіб, що перебувають у пунктах продажу проїзних документів, пунктах обслуговування з метою скористатися послугами цих пунктів щодо проїзду залізничним транспортом, перевезення ручної поклажі, багажу, вантажобагажу, отримання довідки тощо. Аналіз цього поняття свідчить, що проєктувальники зазначеного нормативно-правового акта врахували більшість аспектів, пов'язаних зі специфікою досліджуваної категорії. Зокрема, відзначена можливість її детермінації щодо особи, яка подорожує на підставі не тільки особистого, але й колективного проїзного документа.

Відповідно до п. 3 Наказу Міністерства транспорту та зв'язку України "Про затвердження Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу" від 23.04.2010 р. № 216¹ пасажир - особа (за винятком членів екіпажу та додаткових спеціалістів на борту повітряного судна, працівників експлуатанта повітряного судна, уповноваженого представника відповідного національного органу регулювання чи особи, що супроводжує вантаж), що перевозиться повітряним судном за згодою перевізника згідно з договором перевезення. На відміну від положень пп. 12 п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Правил надання послуг пасажирським автомобільним транспортом" від 18.02.1997 р. № 176, де визначається термін "пасажир" стосовно перевезень пасажирів автомобільним транспортом, наведене визначення містить суттєве уточнення щодо відмежування пасажирів від інших осіб. Так, конкретизується, що пасажиром є особа, яка не просто не причетна до керування транспортним засобом, але ж одночасно з цим не має відношення до персоналу. Схожі уточнення в легальних підходах щодо визначення досліджуваної категорії простежуються й у суміжно-галузевому законодавстві. Зокрема, за положеннями п. 4 Наказу Міністерства статистики України "Про затвердження Інструкції про порядок обліку пасажирів, що перевозять-

---

¹ Див.: Про затвердження Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу : Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 23.04.2010 р. № 216 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0669-10>

ся громадським транспортом на маршрутах" від 27.05.1996 р. № 150¹ пасажиром є особа, яка здійснює поїздку в дорожньому транспортному засобі (за винятком водія та іншого персоналу з обслуговування пасажирів). Уважаємо, що з урахуванням аналізу зарубіжного транспортного законодавства та правової доктрини окремі положення п. 3 Наказу Міністерства транспорту та зв'язку України "Про затвердження Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу" від 23.04.2010 р. № 216² можуть скласти основу при визначенні терміна "пасажир" у контексті дослідження.

Поняття "пасажир" є також поширеним і в зарубіжному транспортному законодавстві. Так, за положенням ст. 2 Федерального Закону РФ "Статут автомобільного транспорту та міського наземного електричного транспорту" від 08.10.2007 р. № 259-ФЗ³ пасажиром є фізична особа, перевезення якої здійснюється транспортним засобом на підставі договору перевезення пасажирів або договору фрахтування транспортного засобу для перевезення пасажирів. Аналіз цього поняття свідчить про його раціональність, адже в його змісті вказується, яка саме особа є пасажиром, та підстави виникнення відносин щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом. Звернемо увагу на те, що договір є універсальною підставою для виникнення цивільних правовідносин, зокрема стосовно тих, що досліджуються в цій роботі. Тож визначення проїзного документа як підстави виникнення відносин щодо перевезення пасажирів, на наш погляд, є помилковим, адже такі документи здебільшого мають похідний характер і підтверджують наявність договірних відносин. Це зауваження стосується положень п. 1.7 Наказу Міністерства транспорту та зв'язку України "Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажо-

---

¹ Див.: Про затвердження Інструкції про порядок обліку пасажирів, що перевозяться громадським транспортом на маршрутах : Наказ Міністерства статистики України від 27.05.96 р. № 150 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0258-96>

² Див.: Про затвердження Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу : Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 23.04.2010 р. № 216 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0669-10>

³ Див.: Федеральный Закон Российской Федерации "Устав автомобильного транспорта и городского наземного электрического транспорта" от 08.11.2007 г. № 259-ФЗ [Электронный ресурс] - Режим доступа к документу : <http://www.rg.ru/2007/11/17/ustav-doc.html>

багажу та пошти залізними транспортом України" від 27.12.2006 р. № 1196. Також стосовно змісту ст. 2 Федерального Закону РФ "Статут автомобільного транспорту та міського наземного електричного транспорту" від 08.10.2007 р. № 259-ФЗ зазначимо, що за наявності розгалуженої системи транспортних відносин нехтувати вказівкою на вид транспорту в межах нормативно-правового акта спеціальної дії нерационально.

За положеннями ч. 3 ст. 177 Кодексу торговельного мореплавства Російської Федерації¹ пасажиром є будь-яка особа, перевезення якої здійснюється на судні за договором морського перевезення пасажирів або за згодою перевізника з метою супроводження автомашини або тварин за договором морського перевезення вантажу. Таке розуміння досліджуваної категорії привертає науковий інтерес з тієї причини, що договір перевезення пасажирів є фідучіарним договором, тобто таким, який виникає на підставі довіри. Разом із цим, як зазначалося, він потребує згоди обох сторін, і насамперед перевізника. Вираження волі в цьому договорі стосовно пасажирів має в основному пасивний характер.

Термін "пасажир" використовується також і в нормативно-правових актах міжнародного значення, які були ратифіковані Україною. Так, відповідно до п. "а" ст. 1 Конвенції про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу², пасажиром є фізична особа, яка на виконання договору перевезення, укладеного від його імені або ним самим, перевозиться за сплату або безоплатно перевізником. Цей підхід до визначення дефініції "пасажир" видається корисним у контексті цієї роботи, адже в ньому звертається увага на те, що підстави виникнення відносин щодо перевезень пасажирів автомобільним транспортом можуть мати як оплатний, так і безоплатний характер.

Виходячи з положень національного, зарубіжного та міжнародного транспортного законодавства, спрямованого на регулювання відносин щодо перевезень пасажирів і вантажів різними видами транспорту, видається можливим констатувати, що термін "пасажир"

¹ Див.: Кодекс торгового мореплавания Российской Федерации от 30.04.99 г. № 81-ФЗ [Электронный ресурс] - Режим доступа к документу : <http://www.consultant.ru/popular/shipping/>

² Див.: Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу : Закон України від 08.04.99 р. № 581-XIV [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=581-14>

є полісемантичним. Уважаємо, що це не є вадою певного нормативно-правового акта або їх системи. Це пояснюється специфікою транспорту, яким здійснюється перевезення, особливими труднощами, які вникають у цьому виді суспільної діяльності, та його функціональним призначенням.

Аналіз наведених підходів до детермінації поняття "пасажир" свідчить про те, що не в усіх із них визначається, яка саме особа є учасником відносин з перевезення пасажирів.

Загальний перелік учасників цивільних правовідносин закріплено в положеннях ст. 2 ЦК України. Згідно з ч. 1 цієї статті учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи. До складу таких учасників автори проекту чинного ЦК України також віднесли суб'єктів публічного права. Очевидно, що останні не можуть мати правового становища пасажирів у відносинах щодо перевезень пасажирів автомобільним транспортом, оскільки ці відносини ґрунтуються на приватноправових основах і стосовно пасажирів мають персональний характер. З цієї ж причини учасником відносин щодо перевезень автомобільним транспортом – пасажиром – не може бути і юридична особа приватного чи публічного права (ч. 2 ст. 81 ЦК України). Це стосується навіть тих юридичних осіб, які можуть бути організовані однією фізичною особою. Правове становище фізичної та юридичної осіб розмежовано на легальному рівні, тому на практиці, зокрема у відносинах щодо перевезень пасажирів автомобільним транспортом, воно також збігатися не може. Виходячи з цього, мабуть, можна констатувати, що пасажиром є фізична особа. Аналогічного висновку доходять у своїх роботах О.М. Нечипуренко¹, С.Ю. Гуржей² та С.Є. Хейгетова³, незважаючи на те, що в їх змісті

---

¹ Див.: Нечипуренко О.М. Цивільно-правове регулювання перевезень таксі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Одеська національна юридична академія / Олександр Михайлович Нечипуренко. – Одеса, 2008. – С. 95.

² Див.: Гуржей С.Ю. Перевозка пассажиров городским общественным транспортом : дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 "Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право" / Уральская государственная юридическая академия / Сергей Юрьевич Гужей. – М., 2007. [Электронный ресурс] М. : РГБ, 2007. (Из фондов российской государственной библиотеки) – Режим доступа к документу : <http://diss.rsl.ru/diss/07/0722/070722031.pdf>

³ Див.: Хейгетова С.Е. Правовое регулирование перевозки пассажиров автомобильным транспортом : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 – "Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право" / Светлана Егоровна Хейгетова. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 83.

немає окремого визначення терміна "пасажир". Рациональність такого підходу підтверджується поширеністю фізичної особи як учасника цивільних правовідносин, що сприяє залученню до цієї галузі необмеженого кола осіб та підкреслює їх правовий характер. З огляду на це слушною є позиція В.В. Родіної щодо розуміння перевезення пасажирів міським електротранспортом як переміщення людей і матеріальних цінностей у необхідному напрямку в межах міста або на приміській території¹.

У своєму дослідженні С.Є. Хейгетова зазначає, що пасажиром є фізичні особи – громадяни². Уважаємо, що тлумачення досліджуваної категорії недоцільно зводити до її ототожнення з громадянином, адже в національному законодавстві не існує меж стосовно участі у відносинах щодо перевезень пасажирів автомобільним транспортом іноземців та осіб без громадянства. Через те, що досліджувана галузь має комунікативну функцію як на державному, так і на міжнародному рівнях, думаємо, що підстав для внесення до цивільного та транспортного законодавства таких меж наразі немає.

Слід звернути увагу, що визначення категорії "пасажир" як за окремими національними, так і за зарубіжними нормативно-правовими актами не мають єдності щодо того, чи є пасажиром особа, яка не входить до складу персоналу, чи це та особа, яка відсторонена від керування транспортом. Так, на думку В.А. Єгізарова, пасажиром є особа, яка перевозиться транспортним засобом, не входить до складу службового персоналу (екіпажу) цього транспортного засобу та має проїзний квиток³. Відмежування фізичних осіб, які є пасажирами, від інших убачається раціональним, адже в транспорті присутні ті особи, які виконують тут обслуговуючі функції, зокрема, за трудовим договором. Наприклад, це контролери, кондуктори та ін. Так, за положеннями ч. 1 ст. 16 Закону України "Про автомобільний транспорт" до персоналу автомобільного транспорту належать працівники, які безпосередньо надають послуги з перевезення пасажирів чи вантажів, виконують роботу з ремонту та технічного обслуговування транспортних засобів, надають допоміжні послуги, пов'язані з перевезенням. Отже, персоналом є фізичні особи, які безпосередньо надають послуги з перевезення пасажирів або сприяють цьому процесу переважно на підставі тру-

¹ Див.: Родіна В.В. Щодо визначення поняття перевезення вантажів, пасажирів та багажу міським електротранспортом / В.В. Родіна [Електронний ресурс] - Режим доступу до сайту : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11rvvbme.pdf>

² Див.: Хейгетова С.Є. Указ. праця. - С. 83.

³ Див.: Єгізаров В. А. Транспортное право: Учебное пособие / Владимир Абрамович Егизаров. - М. : Юрид. лит., 1999. - С. 128.

дових відносин. Оскільки певні види трудових правовідносин перебувають у процесі зближення з цивільно-правовими¹, вважаємо за можливе використовувати термін "персонал" у моделюванні категорії "пасажир".

При дослідженні правового становища пасажира та визначенні відповідного поняття слід також звернути увагу на локальні та територіальні показники, які мають місце при детермінації аналогічного поняття в межах нормативно-правових актів щодо перевезень на інших видах транспорту. Очевидно, що пасажиром на автомобільному транспорті не може бути особа, яка фізично не перебуває безпосередньо в ньому. Крім цього, на наш погляд, пасажиром також може бути фізична особа, яка перебуває на шляху руху автомобільного транспорту та має намір ним скористатися.

Згідно з підходом А.В. Матвеевої, галузь транспортних послуг є ланкою відповідного ринку споживчих послуг. Тож вона визначає сторони як споживачів цих послуг у вигляді фізичних, юридичних осіб та держави. При цьому підкреслюється, що фізичні особи найчастіше виступають на ринку транспортних послуг саме як споживачі (в основному як пасажири)². З цього приводу О.М. Нечипуренко зазначає, що пасажиром є фізична особа, яка користується всіма правами, що випливають із договору перевезення, а також правами, які надані їй Законом України "Про захист прав споживачів"³. Звідси постає питання про сумісність категорій "пасажир" і "споживач".

За виваженою позицією С.Є. Хейгетової, пасажирами є ті споживачі транспортних послуг, які перебувають у рухомому складі. Однак особи, які купують квитки на автобус у касі, є споживачами транспортних послуг, але ще не є пасажирами⁴. Авторка також зазначає, що не всі пасажири є споживачами, маючи при цьому на увазі контролерів, з чим не можна погодитися, адже останні не входять до складу пасажирів. Їм властиве самостійне правове становище – персонал.

---

¹ Див.: Майданик Р.А. Цивільне і трудове право: порівняння методології та міжгалузевих відносин / Р.А. Майданик // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 5. – С. 3 – 6.

² Див.: Матвеева А. Ринок транспортних послуг: поняття, учасники, та об'єкти / А. Матвеева // Вісник академії правових наук України. – 2011. – № 1. – С. 142.

³ Див.: Нечипуренко О.М. Цивільно-правове регулювання перевезень таксі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право", Одеська національна юридична академія / Олександр Михайлович Нечипуренко. – Одеса, 2008. – С. 87.

⁴ Див.: Хейгетова С.Е. Правовое регулирование перевозки пассажиров автомобильным транспортом : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 – "Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право" / Светлана Егоровна Хейгетова. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 83.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про захист прав споживачів"¹ споживачем є фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Виходячи з положень наведеного Закону України, зауважимо, що поняття "пасажир" і "споживач" не збігаються, адже центром відносин щодо перевезень пасажирів автомобільним транспортом є надання послуг, але ж не придбання або замовлення продукції. Оскільки Законом України "Про захист прав споживачів", крім споживання фізичними особами продукції, також регламентовано правові питання щодо споживання послуг (преамбула закону, п. 17 ст. 1, ст. ст. 10, 12 та ін.), то очевидно, що в зазначеному нормативно-правовому акті є технічне упущення при визначенні поняття "споживач", яке слід усунути.

Зважаючи на особливості участі в досліджуваних відносинах фізичних осіб, можна констатувати, що відносини щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом перетинаються, але за обсягом є ширшими, ніж споживчі відносини.

Крім пасажирів у транспорті можуть перебувати й інші фізичні особи, які здійснюють поїздки без мети пересування. Маємо на увазі рекламних агентів, осіб, які жebraкують, та ін. Водії транспортних засобів зазвичай не примушують таких осіб оплачувати проїзд. Тож користування автомобільним транспортом з боку таких фізичних осіб не входить до системи розглянутих відносин. Звідси правове становище фізичної особи як пасажирів залежить від мети, яку вона має при здійсненні поїздки автомобільним транспортом.

У більшості легальних і теоретичних підходів до розуміння поняття "пасажир" указуються основи виникнення відносин щодо перевезень пасажирів. Зокрема, ідеться про договір перевезення пасажирів, договір фрахту, договір перевезення багажу як "договір супроводження" та ін. Разом із цим, видається, що, визначаючи поняття "пасажир", слід зробити акцент на договорі перевезення пасажирів автомобільним транспортом, який у межах досліджуваних відносин має самостійне значення. Як зазначалося, розглядані відносини можуть виникати не тільки зі специфічних для цієї галузі договорів, але й із недоговорних зобов'язань. При цьому головною вимогою в такому випадку, на наш погляд, є те, що підстава виникнення відносин щодо перевезень паса-

¹ Див.: Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.91 р. № 1023 - XII станом на 22.09.2011 р. // [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/page>

жирів автомобільним транспортом недоговірною характеру не повинна суперечити закону й суб'єктивним правам та охоронюваним законом інтересам перевізника. Це також необхідно врахувати при визначенні поняття "пасажир".

У змісті Законів України "Про транспорт" та "Про автомобільний транспорт" закріплено систему норм, які спрямовані на забезпечення перевезення автомобільним транспортом не тільки пасажирів, але ж і багажу. Тож зміст досліджуваного терміна має бути побудований з урахуванням категорії "багаж".

Виходячи з наведеного, вважаємо, що *пасажиром* є фізична особа, яка на підставі договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом, іншого договору або на підставі, що не суперечить закону та суб'єктивним правам і охоронюваним законом інтересам перевізника, перебуває в автомобільному транспортному засобі або на шляху його руху та має намір ним скористатись оплатно чи безоплатно з метою власного переміщення, перевезення або супроводження багажу, не бере участі в його керуванні та не має відношення до персоналу.

Відносини щодо перевезень пасажирів автомобільним транспортом за участю пасажирів відрізнятимуться від відносин, у яких бере участь пасажир зі спеціальним правовим становищем, в основному з наявністю в нього певних пільг. Так, згідно з ч. 1 ст. 37 Закону України "Про автомобільний транспорт" пільгові перевезення пасажирів, які відповідно до законодавства користуються такими правами, забезпечують автомобільні перевізники, які здійснюють перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування. Хоча ні в наведеній нормі, ні в змісті цього нормативно-правового акта значення пільг і відповідних перевезень не уточнюються.

Термін "пільга" є полісемантичним. Аналіз існуючих підходів до тлумачення цього поняття¹ свідчить, що пільга є привілеєм або додатковим правом, за яким особа частково або повністю звільняється від виконання зобов'язань. У досліджуваній галузі якість пільг залежить від правового становища особи, яка ними наділена. Так, учасники бойових дій та особи, прирівняні до них згідно з п. 7 ст. 17 "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"², діти війни згідно з ч. 5

¹ Див.: Пікуля Т.О. Поняття та співвідношення правових пільг та привілеїв / Т.О. Пікуля // Право України: теорія і практика [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до сайту : http://www.pbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2010_4/St_13.pdf;

² Див.: Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.93 р. № 3551-ХІІ станом на 02.12.2010 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

ст. 5 Закону України "Про соціальний захист дітей війни"¹ мають право на безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості та ін. Водночас є фізичні особи, які не користуються привілеями (додатковим правами), що передбачені законом, але теж потребують особливого ставлення при використанні ними автомобільного транспорту. Наприклад, кожна фізична особа має моральний обов'язок поступитися місцем у транспорті вагітній жінці, пенсіонеру або інваліду. Тож пасажирями зі спеціальним правовим становищем є не тільки пільговики, але й особи з особливими потребами тощо.

Уважаємо, що з огляду на багатозначність терміна "пільга" та неоднорідність проявів цього правового явища на практиці використувати його при визначенні терміна "пасажир зі спеціальним правовим становищем" недоцільно. До того ж пільга має в основному майновий характер. Але ж для якісного забезпечення правового становища пасажирів зі спеціальним правовим становищем слід урахувувати також і систему особистих немайнових прав.

Таким чином, пасажиром зі спеціальним правовим становищем є фізична особа, щодо якої законодавством чи нормами моралі передбачено систему особливих суб'єктивних прав майнового або особистого немайнового характеру, яка на підставі договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом, іншого договору або на підставі, що не суперечить закону та суб'єктивним права і охоронюваним законом інтересам перевізника перебуває в автомобільному транспортному засобі або на шляху його руху та має намір ним скористатись оплатно чи безоплатно з метою власного переміщення, перевезення або супроводження багажу, не бере участі в його керуванні та не має відношення до персоналу.

Практична реалізація цього підходу вбачається у внесенні зазначених термінів до складу ст. 1 проекту Кодексу України "Про автомобільний транспорт" із назвою "Основні поняття та визначення".

Перспектива подальших досліджень убачається в дослідженні специфіки договірних відносин щодо перевезень пасажирів автомобільним транспортом, забезпечення суб'єктивних прав пасажирів та їх захисту, а також удосконалення національного цивільного законодавства в цьому напрямку.

---

¹ Див.: Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004 р. № 2196-IV станом на 23.12.2010 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2195-15>